

Original Article

महाराष्ट्रातील व्यापारी पिकांची ओळख संशोधक मार्गदर्शक

प्रा. डॉ. अविनाश पवार सर¹, चौधरी राहुल संदीपान²

^{1,2} अर्थशास्त्र विभाग, स्वामी रामानंद तीर्थ मराठवाडा

जयक्रांती वरिष्ठ महाविद्यालय विद्यापीठ, नांदेड उपपरिसर लातूर लातूर

Email- rahulschoudhary93@gmail.com

Manuscript ID:

JRD -2025-170441

ISSN: 2230-9578

Volume 17

Issue 4

Pp. 203-209

April 2025

Submitted: 06 Mar. 2025

Revised: 12 Mar. 2025

Accepted: 27 Apr. 2025

Published: 30 Apr. 2025

घोषवारा

सदरील संशोधन लेखा मध्ये महाराष्ट्रातील व्यापारी पिकांची सखोल माहिती देण्याचा प्रयत्न केलेला आहे. महाराष्ट्रातील निवडक व्यापारी पिकांची जागतिक पातळीवरील, देश पातळीवरील आणि राज्य पातळीवरील त्यांचे क्षेत्र, उत्पादन आणि उत्पादकता यांची सविस्तर माहिती लेखात नमुद केली आहे. तसेच व्यापारी पिकांचे फायदे, नुकसान, व्यापारी पिकांचे निर्यातीतील महत्व आणि हवामान बदलाचा व्यापारी पिकांना बसलेला फटका इ. माहिती चे सविस्तर मूल्यांकन केलेले आहे. निष्कर्षा वरून असे दिसून येते की, व्यापारी पिकांच्या उत्पादनासाठी मोठ्या प्रमाणात जमीन, मनुष्यबळ, आधुनिक कृषी अवजारे, रासायनिक खते व किटकनाशके यांचा वापर केला जात आहे. तसेच व्यापारी पिकांच्या बाजारभावात होणाऱ्या चढउतारामुळे शेतकरी आर्थिक संकटात आडकलेला दिसून येत आहे.

मुख्य संज्ञा: व्यापारी पिकांची माहिती, व्यापारी पिकांचे स्वरूप, व्यापारी पिकांचे फायदे, तोटे, बदलत्या हवामानाचा परिणाम

प्रस्तावना

कृषी आधारीत अर्थव्यवस्था ही भारतीय अर्थव्यवस्थेचे प्रमुख वैशिष्ट्य आहे. भारतीय शेतीचे स्वरूप हे निसर्गा वर अवलंबून आहे. एकूण राष्ट्रीय उत्पन्नात शेती क्षेत्राचे योगदान कमी होत असले तरी कृषी हा भारतीय अर्थव्यवस्थेचा प्रमुख कणा समजला जातो. 2011 च्या जनगणनेनुसार शेतीवर अवलंबून असणाऱ्या शेतकरी व शेतमजूर यांचे प्रमाण हे 58% इतके असून एकूण राष्ट्रीय उत्पन्नात शेती क्षेत्राचा वाटा हा 13.9% इतका दिसून येतो. असे असले तरी शेती क्षेत्राचे महत्व आजही टिकून आहे. भारतीय शेतीचे स्वरूप अल्प भूधारक असून याचे प्रमाण जवळपास 70% आहे. पण शेती ही भारताची प्राथमिक उपजीविका आहे. शेती हा पूर्वापार चालत आलेला एक प्रकारचा व्यापार असून यावर देशातील जवळपास 42.3% लोकसंख्या आपले पोट भरते. सन 1960 साला पासून भारतीय शेतीत झपाट्याने बदल झालेला आहे. देशाच्या राष्ट्रीय उत्पन्नात शेतीचा वाटा हा 50% वरून 18% वर आला आहे. भारतीय शेती बद्दल असे ही म्हणतात, “ शेतीच्या प्रगती शिवाय देशाची प्रगती होणार नाही. आणि देशाची प्रगती करण्यासाठी शेतीची प्रगती करणे आवश्यक आहे.” यामुळेच भारतीय शेतीला अर्थव्यवस्थेचा आत्मा असे म्हणतात. 1960 साला पासून शेतीचे स्वरूप उपजीविकेपुरते राहिले नसून ते आता व्यापारी स्वरूपाचे बनले आहे.

भारतीय शेतीवर साखर, ताग, खाद्यतेल, कापड, चहा, कॉफी, रबर, मसाल्याचे पदार्थ आणि अन्नधान्यावरील प्रक्रिया उद्योग अवलंबून आहेत.

Creative Commons (CC BY-NC-SA 4.0)

This is an open access journal, and articles are distributed under the terms of the [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/) Public License, which allows others to remix, tweak, and build upon the work noncommercially, as long as appropriate credit is given and the new creations are licensed under the identical terms.

Address for correspondence:

प्रा. डॉ. अविनाश पवार चौधरी राहुल संदीपान अर्थशास्त्र विभाग प्रमुख, स्वामी रामानंद तीर्थ मराठवाडा जयक्रांती वरिष्ठ महाविद्यालय विद्यापीठ, नांदेड उपपरिसर लातूर लातूर

How to cite this article

पवार, अविनाश, & चौधरी, राहुल. संदीपान. (2025). महाराष्ट्रातील व्यापारी पिकांची ओळख संशोधक मार्गदर्शक. *Journal of Research & Development*, 17(4), 203–209. <https://doi.org/10.5281/zenodo.15559403>

Quick Response Code:

Website:

<https://jrdrvb.org/>

DOI: [10.5281/zenodo.15559403](https://doi.org/10.5281/zenodo.15559403)

शेतीचे महत्व ओळखूनच शेतीला भारताच्या पंचवार्षिक योजनांमध्ये नेहमीच प्राधान्य देण्यात आलेले आहे. व्यापारी शेती ही एक प्रमुख प्रकारची शेती आहे. जिचे वैशिष्ट्य हे मोठ्या प्रमाणात नफा कमाविणे आहे. भारतात व्यापारी शेतीची सुरुवात इंग्रजांनी इ.स.1860 मध्ये केली. वर्तमान काळात व्यापारी शेती ही एक प्रेरक शक्ती म्हणून उदयास आलेली आहे. शेतीत सद्या लक्षणीय प्रगती झाली आहे. व्यापारी शेती मधुन तांदूळ, गहू, मका, ऊस, कापूस, चहा इ. व्यापारी पिकांची लागवड आणि उत्पादन मोठ्या प्रमाणात घेतले जात आहे. विशेषतः या व्यापारी पिकांमुळेच भारत देशाची आंतरराष्ट्रीय स्तरावर वेगळी ओळख निर्माण झाली आहे. व्यापारी पिके ही देशाच्या आर्थिक विकासात आणि निर्यातीत महत्त्वपूर्ण योगदान देत आहेत. व्यापारी शेती ही एक कृषी पध्दती आहे. जिचा उद्देश अधिकचा नफा कमावणे हा आहे.

व्याख्या

व्यापारी शेती

अशी शेती जी केवळ उदरनिर्वाहासाठी न करता बाजारात विक्री साठी जास्त प्रमाणात कृषी उत्पादने तयार करण्यावर विशेष लक्ष देते. तसेच पारंपारिक शेती पध्दती पासून एक महत्त्वपूर्ण बदल दाखविते.”

व्यापारी पिके

अशी पिके जी जास्तीचा नफा मिळवण्यासाठी मोठ्या प्रमाणात उत्पादित केली जातात. त्यांना व्यापारी पिके असे म्हणतात.”

उदा. गहू, तांदूळ, सोयाबीन, कापूस, ऊस इ.

उद्दिष्टे

1. व्यापारी पिकांचा सखोल अभ्यास करणे.
2. पिकांचे क्षेत्र, उत्पादन व उत्पादकता अभ्यासणे.
3. व्यापारी पिकांचा शेतकऱ्यांवरील झालेल्या आर्थिक व सामाजिक परिणामांचा आढावा घेणे.
4. हवामान बदलाचा व्यापारी पिकांवर झालेला परिणाम अभ्यासणे.

संशोधन पध्दती

प्रस्तुत संशोधन लेख हा दुय्यम साधन सामग्रीवर आधारित आहे. दुय्यम साधन सामग्री मध्ये प्रकाशित पुस्तके, ग्रंथ, लेख, संदर्भ ग्रंथ, मासिके, साप्ताहिके, वर्तमानपत्रे आणि वेबसाईट यांचा वापर केलेला आहे.

महाराष्ट्राची भौगोलिक माहिती

महाराष्ट्राची निर्मिती 1 मे 1960 रोजी झाली. महाराष्ट्र राज्य हे भारताच्या पश्चिम व मध्य भागात वसलेले विकसीत राज्य आहे. राज्याला 720 किमी. लांबीचा समुद्र किनारा लाभलेला आहे. महाराष्ट्राचे क्षेत्रफळ 3,07,713 चौ.किमी. आहे. राज्याची भौगोलिक रचना हि कोकण किनारपट्टी, पश्चिम घाट आणि महाराष्ट्र पठार अशी आहे. महाराष्ट्रात शेती हा मुख्य व्यवसाय असुन राज्याची 24.14% लोकसंख्या शेती करते. महाराष्ट्राच्या एकूण 307.6 लाख हेक्टर क्षेत्र भुप्रदेशापैकी सुमारे 225.7 लाख हेक्टर क्षेत्र (2/3) हे पिकाखालील आहे. महाराष्ट्र हे ठिंबक सिंचनात देशात अग्रेसर आहे. राज्यात कापूस, ऊस, सोयाबीन, तूर, हळद, कांदा इ. व्यापारी पिके घेतली जातात.

प्रमुख व्यापारी पिकांची ओळख-

सोयाबीन

सोयाबीन ही मुळात पुर्व आशियातील कडधान्य गटातील एक वनस्पती आहे. तसेच सोयाबीन हे जागतिक पातळीवरील महत्वाचे तेलबिया पिक आहे. जगात ब्राझील हा सर्वात जास्त सोयाबीन चे 114.27 मिली.टन उत्पादन करतो. त्यानंतर अमेरिका 96.79 मिली.टन, अर्जेन्टिना 55.26 मिली.टन, चीन 15.73 मिली.टन आणि भारत 13.27 मिली.टन उत्पादन करतो.

जागतिक पातळीवरील सोयाबीन ची उत्पादकता ही 2770 किलो प्रति हेक्टर आहे. भारताची 865 किलो प्रति हेक्टर तर महाराष्ट्राची 11.85 किलो प्रति हेक्टर आहे. भारतात मध्यप्रदेश राज्यात सर्वाधिक सोयाबीन उत्पादित होते. भारतात सोयाबीन चे क्षेत्र 113.988 लाख हेक्टर आहे. तर महाराष्ट्रात सोयाबीन चे क्षेत्र 36.39 लाख हेक्टर आहे. भारताच्या 35% लागवड महाराष्ट्रात केली जाते. महाराष्ट्रात मराठवाडा व विदर्भात सर्वाधिक सोयाबीन उत्पादन होते.

खालील तक्त्यात महाराष्ट्रातील सोयाबीन पिकाची आकडेवारी दिली आहे.

वर्ष	क्षेत्र	उत्पादन	उत्पादकता
2010-2011	3,628	5,056	1,394
2018-2019	4,458	4,885	1,096
2019-2020	4,526	5,178	1,144
2020-2021	4,725	6,719	1,422
2021-2022	4,595	5,500	1,197
2022-2023	4,918	6,699	1,362

सर्व आकडे हेक्टर मध्ये. स्रोत- महाराष्ट्राचा आर्थिक पाहणी अहवाल-2021-2022, 2023-2024

1. ऊस-

ऊसाचे मुळ स्थान भारत, दक्षिण आशिया असून. जगात ब्राझील देश ऊसाच्या उत्पादनात आघाडीवर आहे. भारतात ऊस लागवडी खालील क्षेत्र अंदाजे 50 लाख हेक्टर आहे. उत्तर प्रदेश, महाराष्ट्र, कर्नाटक, तामिळनाडू, आंध्रप्रदेश ही प्रमुख ऊस उत्पादक राज्ये आहेत. महाराष्ट्रात सुमारे 10.43 लाख हेक्टर क्षेत्रावर ऊसाची लागवड केली जाते. जी भारतातील एकूण ऊस लागवडीच्या 25.59% आहे. महाराष्ट्रात कोल्हापूर, नाशिक, पुणे, सांगली, सातारा, अहिल्यानगर हे जिल्हे ऊस उत्पादनात अग्रेसर आहेत.

खालील तक्त्यात महाराष्ट्रातील ऊस पिकाची आकडेवारी नमुद केली आहे.

वर्ष	क्षेत्र	उत्पादन	उत्पादकता(टन)
2010-2011	965	85,691	89
2018-2019	1,163	89,771	77
2019-2020	822	69,313	84
2020-2021	1,143	1,11,642	98
2021-2022	1,489	1,39,159	93
2022-2023	1,488	1,35,754	91

सर्व आकडे हेक्टर मध्ये. स्रोत महाराष्ट्राचा आर्थिक पाहणी अहवाल 2021-2022,2023-2024

2. कापूस

कापूस हे भारतातील सर्वात महत्वाचे फायबर पिक तसेच नगदी पिक आहे. जगातील एकूण कापूस लागवडीखालील क्षेत्रापैकी सर्वाधिक 37% क्षेत्र भारतात आहे. भारतात कापसाची लागवड 1 कोटी 5 हेक्टर ते 12 कोटी 20 लाख हेक्टर दरम्यान केली जाते. जगातील 20% कापसाचा वापर हा भारतात होते. जगात चीन हा उत्पादनात अग्रेसर तर भारत दुसऱ्या क्रमांकावर आहे. भारतात गुजरात हे सर्वाधिक कापूस उत्पादक राज्य आहे. त्यानंतर महाराष्ट्र, तेलंगणा, आंध्रप्रदेश, मध्यप्रदेश यांचा क्रमांक लागतो. 2023-24 मध्ये भारतात 124 लाख हेक्टर क्षेत्रावर तर महाराष्ट्रात 42.34 लाख हेक्टर क्षेत्रावर कापसाची लागवड करण्यात आली होती. महाराष्ट्रात सर्वात जास्त कापूस विदर्भात पिकविला जातो.

खालील तक्त्यात कापूस पिकाची आकडेवारी दिलेली आहे.

वर्ष	क्षेत्र	उत्पादन(गासड्यात)	उत्पादकता(किलो प्रति हेक्टर)
2010-2011	3,942	7,473	322
2018-2019	4,219	6,593	266
2019-2020	4,491	6,639	251
2020-2021	4,545	10,110	378
2021-2022	4,410	7,791	300
2022-2023	4,240	8,591	344

सर्व आकडे हेक्टर मध्ये. स्रोत- महाराष्ट्राचा आर्थिक पाहणी अहवाल- 2021-2022, 2023-2024

3. **गहू** : गहू हे जगातील प्रथम क्रमांकाचे धान्य पिक आहे. गव्हाचा प्रथम उल्लेख हा बायबल ग्रंथात आलेला आहे. चीन, भारत, रशिया, अमेरिका, फ्रान्स, कॅनडा, जर्मनी, पाकिस्तान, ऑस्ट्रेलिया, तुर्की हे प्रमुख गहू उत्पादक देश आहेत. रशिया, युएसआर, चीन नंतर भारत चौथा सर्वात मोठा गहू उत्पादक देश आहे. जगातील एकूण गव्हाच्या उत्पादनात भारताचा वाटा 8.7% आहे. भारतात उत्तर प्रदेश, पंजाब, हरियाणा, मध्यप्रदेश, राज्यस्थान, बिहार, गुजरात, महाराष्ट्र, उत्तरांचल, पश्चिम बंगाल ही सर्व राज्ये प्रमुख गहू उत्पादक आहेत. भारतात एकूण पिक क्षेत्राच्या 13% क्षेत्रावर गव्हाचे पिक घेतले जाते. महाराष्ट्र हे 8 वे गहू उत्पादक राज्य आहे. राज्यात गव्हाचे उत्पादन 1.05 दशलक्ष ते 1.99 दशलक्ष टन आहे. राज्यात सर्वाधिक गहू हा नाशिक, अहिल्यानगर, पुणे, नागपूर, सोलापूर या जिल्हात घेतला जातो.

वर्ष	क्षेत्र	उत्पादन	उत्पादकता(हेक्टर प्रति किलो)
20210-2011	1,307	2,301	1,761
2018-2019	834	1,249	1,497
2019-2020	1,057	1,793	1,697
2020-2021	1,126	2,071	1,839
2021-2022	1,132	2,144	1,894
2022-2023	1,204	2,301	1,912

सर्व आकडे हेक्टर मध्ये. स्रोत- महाराष्ट्र चा आर्थिक पाहणी अहवाल-2021-2022,2023-2024

4. **ज्वारी**: ज्वारी चे मुळ स्थान हे आफ्रिकेत सापडते. आफ्रिकेतुन ज्वारी आशिया आणि नंतर भारतात आली. ज्वारी हे कमी पाण्यावर येणारे पिक आहे. ज्वारीला उंट पीक असे ही म्हणतात. जगात आफ्रिका खंडातील देशांमध्ये ज्वारी चे जास्त उत्पादन होते. 2024 मध्ये अमेरिका हा ज्वारीचा सर्वात जास्त उत्पादक होता. जगात ज्वारीचे सर्वाधिक 73% उत्पादन अमेरिका, नायजेरिया, चीन, मेक्सिको, भारत हे देश घेतात. भारतात ज्वारी चे सर्वात जास्त 57.02% उत्पादन महाराष्ट्र आणि कर्नाटक हे दोन राज्ये घेतात. यांच्या नंतर मध्यप्रदेश 11.09%, तामिळनाडू 9.01%, राजस्थान 6.03% आणि आंध्रप्रदेश 6.03% उत्पादन घेतात. महाराष्ट्राचा ज्वारी उत्पादनात 33.05% तर कर्नाटक चा 23.07% वाटा आहे. महाराष्ट्रात सोलापूर, अहिल्यानगर, परभणी, बीड, धाराशिव, छत्रपती संभाजीनगर हे जिल्हे ज्वारी उत्पादनात अग्रेसर आहेत. सोलापूर जिल्ह्याला "ज्वारीचे कोठार" असे म्हणतात.

खालील तक्त्यात ज्वारी पिकाची आकडेवारी दिलेली आहे.

वर्ष	क्षेत्र	उत्पादन	उत्पादकता(हेक्टर प्रति किलो)
2010-2011	4,060	3,452	850
2018-2019	2,440	1,197	491
2019-2020	2,371	1,865	786
2020-2021	2,320	2,186	942
2021-2022	2,285	2,150	941
2022-2023	1,507	1,551	1,029

सर्व आकडे हेक्टर मध्ये. स्रोत- महाराष्ट्रचा आर्थिक पाहणी अहवाल- 2021-2022, 2023-2024

5. हरभरा

जगात हरभरा लागवडीत आणि उत्पादनात भारत आघाडीवर आहे. हरभऱ्याचे जगातील एकुण उत्पादना पैकी 70% उत्पादन भारत घेतो. त्यानंतर ऑस्ट्रेलिया, टर्की, रशिया, म्यानमार, पाकिस्तान, अमेरिका, मेक्सिको, इराण इ. देश हरभऱ्याचे उत्पादन घेतात.

हरभऱ्याचे जागतिक उत्पादन

वर्ष	उत्पादन(लाख टन)
2016	116.02
2018	169.04
2020	150.08
2021	170.00

भारतात अंदाजे 12 दशलक्ष हेक्टर वर हरभरा पिकाची लागवड केली जाते. भारताची उत्पादकता 915 किलो प्रति हेक्टर आहे. भारतात मध्यप्रदेश 37%, राजस्थान, उत्तरप्रदेश, हरियाणा, महाराष्ट्र आणि पंजाब ही प्रमुख हरभरा उत्पादक राज्ये आहेत. महाराष्ट्रात 2021-22 मध्ये 28.33 लाख हेक्टर क्षेत्रावर 32.76 लाख टन हरभऱ्याचे उत्पादन झाले. यानुसार राज्याची उत्पादकता ही 1956 किलो प्रति हेक्टर इतकी होती. महाराष्ट्रात सर्वात जास्त हरभरा उत्पादन हे लातूर, बीड, हिंगोली, नांदेड, अमरावती, बुलडाणा, धाराशिव या जिल्ह्यांमध्ये होते.

वर्ष	क्षेत्र	उत्पादन	उत्पादकता(हेक्टर प्रति किलो)
2010-2011	1,438	1,300	904
2018-2019	1,694	1,397	825
2019-2020	2,043	2,240	1,096
2020-2021	2,231	2,397	1,074
2021-2022	2,372	2,715	1,145
2022-2023	2,935	2,974	1,013

सर्व आकडे हेक्टर मध्ये.स्रोत- महाराष्ट्रचा आर्थिक पाहणी अहवाल-2021-22,2023-2

6. तुर : जगात 82 देशांमध्ये 70 लाख हेक्टर क्षेत्रावर तुरी चे उत्पादन घेतले जाते. जागतिक तुर उत्पादनात भारताचा वाटा हा 72% आहे. भारता नंतर आफ्रिकेतील मालावी, केनिया, युगांडा, मोझांबिक आणि टांझानिया या देशात जवळपास 10 लाख हेक्टरवर तुरी चे उत्पादन घेतले जाते. भारतात तुरी खालील क्षेत्र जवळपास 45 लाख हेक्टर आहे. भारतात प्रामुख्याने महाराष्ट्र, कर्नाटक, मध्यप्रदेश, छत्तीसगड, आंध्रप्रदेश ही राज्ये तुरी चे उत्पादन करतात. तर महाराष्ट्रात लातूर, नांदेड, अहिल्यानगर, वाशिम, बुलडाणा, अकोला, अमरावती, यवतमाळ, नागपूर हे जिल्हे तुरी चे उत्पादन जास्त घेतात.

खालील तक्त्यात तुर पिकाची माहिती आकडेवारीनुसार दिलेली आहे.

वर्ष	क्षेत्र	उत्पादन	उत्पादकता(हेक्टर प्रति किलो)
2010-2011	1,302	976	750
2018-2019	1,261	835	662
2019-2020	1,319	1,197	907
2020-2021	1,340	1,082	2,231
2021-2022	1,419	1,650	1,163
2022-2023	1,191	859	721

सर्व आकडे हेक्टर मध्ये. स्रोत- महाराष्ट्राचा आर्थिक पाहणी अहवाल-2021-2022, 20223-24

7. राजमा (घेवडा)

राजमा हे एक महत्वाचे डाळीचे पिक आहे. हरभरा, तुर यांच्यापेक्षा राजमा जास्त उत्पादन देतो. राजमा हे अडीच महिन्यांचे पीक असून हे कमी पाण्यावर जास्त उत्पादन देते. तसेच यावर कीड रोगाचा प्रादुर्भाव देखील कमी आहे. भारतातील महाराष्ट्र, हिमाचल प्रदेश, उत्तरप्रदेश, जम्मू काश्मीर, ओडिसा, बिहार या राज्यांतील 80-85 हजार हेक्टर क्षेत्रावर राजमाचे उत्पादन घेतले जाते. महाराष्ट्रात पुणे, सातारा, नाशिक, बीड, लातूर, धाराशिव या जिल्ह्यांमध्ये राजमाचे पीक घेतले जाते.

व्यापारी पिकांचे फायदे –

1) व्यापारी पिकांमुळे शेतकऱ्यांना विक्री योग्य पिके घेण्याची संधी मिळते – व्यापारी पिकाची बाजारातील किंमत जास्त असते. त्यामुळेच शेतकऱ्यांना विक्री योग्य पिके उत्पादन घेण्याची संधी मिळते.

2) उत्पन्न वाढते

व्यापारी पिकांमधून जास्तीच उत्पादन मिळविण्यासाठी नवनवीन तंत्राचा वापर केला जातो. त्यामुळे शेतकऱ्यांचे उत्पन्न वाढते.

3) नुकसान भरपाई

व्यापारी पिकांचे झालेले नुकसान भरून काढण्यासाठी सरकार पिकविमा, विविध शेती विषयक योजनांच्या माध्यमातून तात्काळ नुकसान भरपाई देते.

4) अर्थव्यवस्थेस चालना मिळते

व्यापारी पिकांमुळे अर्थव्यवस्थे मधील अनेक लहान मोठ्या उद्योगांना कच्चा माल पुरवला जातो. तसेच व्यापारी पिकांचा देशाच्या निर्यातीत पण मोठा सहभाग आहे.

5) शेतकऱ्यांची आर्थिक परिस्थिती सुधारली

शेतकरी व्यापारी पिकांमध्ये ऊस, सोयाबीन, कापूस आणि हरभरा या पिकांचे उत्पादन घेतात. हे सर्व पिके नगदी पिके आहेत. या पिकांना बाजारात चांगली मागणी व किंमत असते. शेतकऱ्यांना या पिकांपासून थेट रोख पैसे मिळतात. यामुळेच शेतकऱ्यांची आर्थिक परिस्थिती सुधारली आहे.

व्यापारी पिकांचे तोटे

1) रासायनिक खते व कीटकनाशकांचा अति वापर – व्यापारी पिकांचे उत्पादन घेते वेळी मोठ्या प्रमाणात पिकांना रासायनिक खतांचा डोस शेतकरी देतात. तसेच विविध कीटकनाशकांची फवारणी देखील करतात. याचा परिणाम पिकांच्या उत्पादनाच्या शुद्धतेवर होतो.

2) मातीचा ह्यास – व्यापारी पिकांचे उत्पादन मोठ्या प्रमाणात घेतले जाते आहे. पण व्यापारी पिकांमुळे मातीचा ह्यास देखील तितकाच होत आहे. पिकांचा उत्पादन खर्च वाचावा, अंतरमशागतीचा खर्च वाचावा यासाठी शेतकरी विविध रासायनिक औषधांचा व कीटकनाशकांचा सतत वापर करत आहेत. तसेच जमिनीवर सतत एकच पिक घेतल्यामुळे जमिनीचा पोत खराब होत आहे. त्याचबरोबर मातीचा देखील ह्यास होत आहे.

3) **बाजारभाव** – व्यापारी पिकांचे भाव हे आंतरराष्ट्रीय स्तरावरून ठरत असल्यामुळे स्थानिक बाजारात पिकांच्या भावात नेहमी चढ उतार होत राहतो. पण याचा नाहक त्रास उत्पादक शेतकऱ्यांना सोसावा लागतो.

4) **उत्पादन खर्च** – व्यापारी पिकांचा उत्पादन खर्च हा जास्त असतो. जास्त उत्पादन घेण्यासाठी पिकांवर विविध रासायनिक फवारण्या करणे तसेच आधुनिक नव तंत्रज्ञान वापरावे लागते. पण बाजारात उत्पादित शेत मालाला योग्य किंमत मिळाली नाही, तर शेतकऱ्यावर कर्जाचा डोंगर उभा राहतो. आणि याच आर्थिक विवंचनेतून शेतकऱ्यांच्या आत्महत्या करण्याचे प्रमाण देखील वाढले आहे.

5) **हवामान बदल** – व्यापारी पिकांना हवामान बदलाचा सगळ्यात जास्त फटका बसतो. पिकांना अवकाळी पाऊस, गारपीठ, अति पाऊस तर कधी कधी पाऊसच वेळेवर न पडणे. याचा फटका बसतो. हवामान बदला मुळे दरवर्षी लाखो हेक्टर वरील पिकांच नुकसान होत आहे. शेतकऱ्यांनी खर्च केलेला सर्व पैसा हवामान बदला मुळे पाण्यात जात आहे. याचा परिणाम शेतकरी आर्थिक संकटात सापडत आहे.

निष्कर्ष

थोडक्यात वरिल सर्व माहिती वरून असे दिसून येते की,

1. व्यापारी पिकांचे उत्पादन हे मोठ्या एक सलग क्षेत्रावर केले जाते.
2. व्यापारी पिकांच्या उत्पादनासाठी मोठ्या प्रमाणात सिंचनाचा आधुनिक पद्धती ने वापर केला जातो.
3. व्यापारी पिके ही देशाच्या एकूण निर्यातीत व शेतकऱ्यांची आर्थिक परिस्थिती सुधारण्यात महत्वाचे योगदान देत आहेत.
4. व्यापारी पिकांना हवामान बदलाच्या परिणामांचा जबरदस्त फटका दरवर्षी बसत आहे.
5. पिकांचे हेक्टरी उत्पादन प्रमाण वाढवणे आता आवश्यक झाले आहे आणि ते करणे गरजेचे आहे.
6. बदलत्या हवामाना नुसार पिकांच्या जाती निर्माण करणे आवश्यक आहे.
7. तसेच शेती करण्याची पद्धत देखील आता हवामाना नुसार बदलावी लागेल.

संदर्भ ग्रंथ सुची

1. महाराष्ट्राचा आर्थिक पाहणी अहवाल 2021-22, 2023-24
2. सचिन होळकर, 12 ऑगस्ट 2023, शेती का परवडत नाही, अॅग्रोवन वर्तमानपत्र.
3. संतोष मुंडे, 14 जुलै 2024, व्यावसायिक पिकांसह संरक्षित शेतीचा मार्ग, अॅग्रोवन वर्तमानपत्र.
4. किशोर धोटे, 20 मे 2024, भारतातील शेतीची उत्पादकता व पीक रचनेतील बदलांचा अभ्यास, अॅग्रोवन वर्तमानपत्र.
5. Krishimaharashtra.gov.in
6. Dhanashreecrop solutions.com
7. Agricultural.vikaspedia.in
8. www.krushikranti.com
9. www.statista.com
10. www.tractorgyan.com